

खोटाङ जिल्लामा प्रचलित पर्वगीतहरूको संरचना

*अमृतकुमार श्रेष्ठ

shresthaamrit633@gmail.com

अध्ययनसार

खोटाङ जिल्लामा प्रचलित पर्वगीतको संरचना शीर्षकमा रहेको यस लेखमा सो क्षेत्रमा प्रचलनमा रहेका पर्वगीतको संरचना विश्लेषण गरिएको छ । लोकगीतका विभिन्न घटकहरूद्वारा यसको संरचना निर्माण भएको हुन्छ । यसको निर्माण भाव, उद्देश्य, भाषा आदि जस्ता घटकहरू र विम्ब प्रतीक, लय जस्ता सानासाना घटकसमेतको संयोजनबाट संरचना बनेको हुन्छ । लोकगीतको संरचनात्मक निर्माण गर्ने यस्ता घटकलाई संरचनाका तत्त्व भनिन्छ । लोकगीतका यिनै संरचक तत्त्व मुख्यतः भाव, उद्देश्य, लय र भाका, स्थाई अन्तरा र थैगो, भाषाशैली विन्यासलाई मानिएको छ । यिनै संरचनावादी अध्ययन पद्धतिद्वारा पर्वगीतको अध्ययन गरिएको छ । खोटाङ जिल्लामा क्षेत्री, ब्राह्मण, नेवार, राई, तामाङ, शेर्पा, मगर, कामी, दमाई, सार्की आदि मिश्रित जातजातिको बसोबास रहेको, यस जिल्लामा नेपाली, नेवारी, राई, तामाङ आदि मिश्रित भाषाहरू बोल्ने गरिन्छ । खोटाङ जिल्लामा प्रचलित पर्वगीतअन्तर्गत तीजगीत, मालसिरी, भैलो, देउसी, चण्डी, हुर्रा आदि प्रचलित रहेका छन् । यस लेखमा यिनै गीतहरूको सङ्कलन गरी प्रस्तुत अध्ययन गुणात्मक पद्धतिमा गरिएको छ ।

मुख्य शब्दावली : पर्वगीत, सामाजिक अनुभूति, सांस्कृतिक प्रतिविम्बन, परम्परा, लोकसंस्कृति ।

विषयपरिचय

कोशी प्रदेशको पूर्वी क्षेत्रमा पर्ने पहाडी जिल्लाहरूमध्ये खोटाङ एउटा जिल्ला हो । पूर्वमा ट्याम्के, मैयू, मेरुङडाँडा, पश्चिममा पहाडी ढालहरू हुँदै सुनकोशी नदी जस्ता प्राकृतिक तथा ऐतिहासिक सिमानाले घेरेको खोटाङ जिल्लाको सदरमुकाम दिक्तेल बजारमा रहेको छ । समुन्द्र सतहबाट करीव १५२ मिटरदेखि ३६२० मिटर सम्मको उचाईमा रहेका प्राकृतिक पर्वतमाला ट्याम्के, मैयू, मेरुङडाँडा, साल्पा, पत्रेजस्ता अग्ला होचा पहाडी डाँडाहरू रहेको यस जिल्लाको सुनकोशी र रावाखोलाले बनाएका बेसीहरू भन्ने मूल्यवान् छन् । खोटाङ जिल्लामा दश वटा स्थानीय तहहरू रहेका छन् । जसमा दुई वडा नगरपालिका र आठ वटा गाउँपालिका रहेका छन् । खोटाङ जिल्लामा क्षेत्री, ब्राह्मण, नेवार, राई, तामाङ, शेर्पा, मगर, कामी, दमाई, सार्की आदि जातिहरूको बसोबास रहेको छ । उनीहरूका बिच लोकगीत अत्यन्त लोकप्रिय रहेको छ । लोकगीत अथवा लोकसंगीत लोक संस्कृतिकै प्रमुख अङ्ग हो । यसलाई नेपाली प्राकृतिक कविता पनि भन्ने गरिन्छ । यसले आफ्नो रूप र विधा आफैले जन्माउँछ । यो सरल, सुबोध र लोकप्रिय हुन्छ । मानिसका सुख, दुःख, पीडा, उमङ्ग र सम्पूर्ण लोकजीवनको अनुभव र अभ्यासलाई समेटिएको कलात्मक सांगीतिक अभिव्यक्तिलाई लोकगीत भनिन्छ । परम्परादेखि समाजमा चलिआएका यस्ता लोकगीतहरूमा मूल रचयिताको नाम अज्ञात रहनु लोकगीतको प्रमुख विशेषता हो । खोटाङ जिल्लामा विभिन्न किसिमका पर्वगीतहरू रहेका छन्, ती मध्ये छ प्रकारका पर्वगीत प्रचलित रहेका छन् । तिनको आफ्नै प्रकारका संरचना रहेको पाइन्छ लोकगीतका संरचनालाई पूर्णता दिनका लागि विभिन्न तत्त्वहरूको मेल आवश्यकता पर्दछ । तिनलाई नै लोकगीतको संरचना भनिन्छ । तिनै लोकमा प्रचलित पर्वगीतहरूको अध्ययन यहाँ गरिएको छ ।

अध्ययन विधि

प्रस्तुत लेखमा आवश्यक सामग्री प्राथमिक र द्वितीयक स्रोतबाट लिईएको छ । प्राथमिक स्रोतको सामग्रीका रूपमा लोकगीतसँग सम्बन्धित सिद्धान्त र पूर्वकार्यको समग्री सङ्कलन गरिएको छ, भने द्वितीयक स्रोतका सामग्रीका रूपमा लोकगीतका बारेमा भएका अध्ययनलाई लिईएको छ । यसमा प्राथमिक स्रोतका सामग्री क्षेत्रीय अध्ययन विधिबाट गरिएको छ, साथै द्वितीयक स्रोतका सामग्री पुस्तकालय कार्यबाट गरिएको छ । यस लेखमा सङ्कलित सामग्रीको अध्ययनका लागि लोकगीतको सिद्धान्तलाई आधार मानिएको छ ।

* लेखक लोकसंस्कृतिका क्षेत्रमा अनुसन्धारत हुनुहुन्छ ।

लोकगीतका संरचनाको आधार

लोकगीतका निर्माणकारी उपकरण वा संरचक घटकलाई लोकगीतको तत्त्व भनिन्छ (लामिछाने, २०७७, पृ. १३३)। लोकगीत 'लोक र 'गीत दुई शब्दहरूको संयोजनबाट बनेको समस्त शब्द हो। लोकको अर्थ दुनियाँ वा संसारका जनता भन्ने बुझिन्छ भने गीत भनेको ती जनताले समेत आफ्नो शैलीमा अभिव्यक्त गर्ने लयात्मक भाव हो। कसै-कसैले यसलाई ग्राम्य वा असभ्य जनताले समेत गाउने गीतका रूपमा पनि लिएको पाइन्छ। नेपाली बृहत् शब्दकोशले लोकगीतलाई समाजमा परम्परादेखि गाउँदै र चल्दै आएको गीत भनेर अर्थ्याइएको पाइन्छ। लोकगीत भित्र मानिसका लागि आवश्यक पर्ने माया, ममता, त्याग अर्ती उपदेशजस्ता कुराहरू रहेकाले त्यसका माध्यमबाट मानिसमा भावना साटासाट गरेर अपनत्वको भावना अभिव्यक्ति गरिने हुँदा व्यक्ति व्यक्तित्वमा नैतिकता र समाजलाई समेत सभ्यता र एकताको पाठ सिकाएको अनुभूति हुन्छ। मानव जातिको उपलब्ध सभ्यतामा सबभन्दा प्राचिन साहित्य तिनै मन्त्रद्रष्टा ऋषिमुनिहरूद्वारा रचित सङ्ग्रहका रूपमा रहेको ऋग्वेद हो। ऋग्वेदको काव्यमूल्यलाई लोकसाहित्यकै उपजको रूपमा गणना गरिएको पाइन्छ (पराजुली, २०५६, पृ. ६१)। लोकगीत मानिस चेतनशील प्राणी भएकाले सुख दुःख, हर्ष-विस्मय जस्ता निरन्तर आइरहने क्षणहरूले उपलब्ध गराउने हार्दिक झङ्कारको अभिव्यक्तिका रूपमा परापूर्वकालदेखि नै मौलाउँदै आएको पाइन्छ (सुवेदी, २०४१, पृ. क,ख)। लोकसाहित्यअन्तर्गत लोकगीत लोककथा, लोकनाटक, गाउँखाने कथा र उखान आदि पर्दछन्। लोकगीतमा जीवन विकासको गाथा अभिव्यक्त भएको हुन्छ यसमा जीवनका सुखदुख मिलन बिछोड, उतारचढावका भावना सामाजिक रितिरिवाज आदिको अभिव्यक्त हुन्छ। लोकगीतमा जीवनको शाश्वत सत्यको फलक पाइन्छ (जैन, सन् १९९९, पृ. ३)। यसले लोकगीत अनादिकालदेखि सामूहिक भावनाहरूको सहज अभिव्यक्तिको माध्यमको रूपमा रहेको देखिन्छ। लोकगीत लोकसमुदायमा परम्परादेखि लोकसांगीतिक सम्पदाका रूपमा लोकभावनालाई आत्मसात् गर्दै ठिक्कको आकारको प्रभावकारी गेयात्मक वा लयात्मक यस्तो स्वतःस्फूर्त अभिव्यक्ति हो। जसमा साँचो अर्थमा लोकजीवन र लोकसंस्कृतिको जीवन्त फलको पाउँन सकिन्छ (लामिछाने, २०७७, पृ. १३२)। लोकसमुदायले परम्परागत रूपमा गाउँदै र सुनाउँदै आएका गेयात्मक लोकसाहित्य लोकगीत हो। लोकजीवन र लोकसंस्कृतिको जीवन्त फलक पाइने लघु आकारको आख्यानमुक्त रचनालाई लोकगीत भनिन्छ (लामिछाने, २०७७, पृ. १२७)। लोकगीत लोकसाहित्यका विधाहरूमध्ये सबैभन्दा समृद्ध व्यापक र लोकप्रिय रहेको छ। आदिम मानवले प्रकृतिको प्रजनन शक्ति देखेर सुख तथा विनाश शक्ति देखेर दुखको अनुभूति गरी तिनै भावको अभिव्यञ्जन गर्दा लोकगीतको जन्म भएको मानिन्छ। मानव जीवनका सन्तोष र उल्लास एवम् परिश्रमको थकान बिसर्जन गरेको गुणगुनाहट नै लोकगीतका बीज हुन्। लोकभावना वा विचारको मौखिक एवम् श्रुति परम्परा एक पुस्ताबाट अर्को पुस्तामा सँदै जाने लयात्मक र गेय अभिव्यक्ति भाषिक संरचनालाई लोकगीत भनिन्छ (शर्मा र लुइटेल्, २०६३, पृ. ७४)। समस्त जनसमाजमा चेतना र जनचेतनाका रूपमा भएका भावनाहरू जब गीतका रूपमा अभिव्यक्त हुन्छन् तब यो लोकगीत हुन्छ। लोकगीतमा लोकजीवनका विभिन्न रागात्मक वृत्तिहरूको अभिव्यक्त हुन्छ। लोकविश्वास, प्रथा एवम् परम्पराको रक्षा गर्दै लोकजीवनले आफ्ना रागात्मक वृत्तिहरूलाई स्वतःस्फूर्त तथा लयात्मक रूपमा अभिव्यक्त गाथा अभिव्यक्त गरेको लोकसाहित्य नै लोकगीत हो (उप्रेती, सन् २०००, पृ. ५५)। लोकगीतमा लोकजीवनका सुख-दुख, हाँसो-रोदन, माया-प्रीति, मिलन-बिछोड, संस्कार र चाडपर्वका विभिन्न अवसरमा गाईन्छ संरचना शब्द अङ्ग्रेजी भाषा **structure**, को नेपाली रूपान्तरण हो। अङ्ग्रेजीको **structure**, शब्दको व्युत्पत्ति ल्याटिन भाषाको **structure**, इटालेली भाषाको **structure**, र स्पेनेली भाषाको **structure**,बाट भएको र यसको अर्थ बनाउनु वा निर्माण गर्नु हो (लुइटेल्, २०६२, पृ. ४२)। आज 'संरचना शब्दको अर्थमा विविधता आएको हुनाले ज्ञानविज्ञानका क्षेत्रमा विभिन्न अर्थहरूमा यसको प्रयोग भएको छ। "विभिन्न अवयव वा घटकहरूको पारस्परिक सम्बन्धद्वारा निर्मित वस्तु वा कृतिको पूर्ण, जीवन्त र स्वनिष्ठ अस्तित्वलाई संरचना भनिन्छ (लुइटेल्, २०६२, पृ. ४८)। साहित्यिक दृष्टिमा संरचनाले कुनै कृतिको आन्तरिक तथा बाह्य निर्मितलाई जनाउँछ। यहाँ संरचनाको साहित्यिक अर्थलाई मात्र ग्रहण गरिएको छ। यसले कृतिमा प्रयुक्त भएका घटकहरूको यन्त्रवत् सुसङ्गठित र तार्किक पूर्णतालाई बुझाउँछ। यस आधारमा पर्वगीतलाई सदाबहार लोकगीतको रूपमा लिन सकिन्छ।

लोकगीतका तत्त्वहरू

लोकगीत समुदायको साभा सम्पत्ति हो । यो लोकसाहित्यका विधाहरूमध्ये सबैभन्दा लोकप्रिय बन्न पुगेको छ । यसको प्रारम्भ मानिसले वाणीको प्रयोग गर्न थालेदेखि नै भएको हो (शर्मा र लुइटेल्, २०६३, पृ. ७३) । लोकगीत सिङ्गो संरचना हो । संरचनाको निर्माणमा नभई नहुने कुरा नै तत्त्व हो । यसलाई उपकरण, अङ्ग, घटक, संरचना घटक, अवयव पनि भनिन्छ (शर्मा र लुइटेल्, २०६३, पृ. ७५) । लोकगीतमा पनि विभिन्न तत्त्वहरूको उपस्थिति रहेको हुन्छ । तिनै तत्त्वहरूका माध्यमबाट नै लोकगीतको आफ्नै किसिमको संरचना बनेको हुन्छ । संरचना निर्माण हुनाका लागि आवश्यक पर्ने घटकहरू लोकगीतका तत्त्व हुन् । विभिन्न विद्वान्हरूले लोकगीतका तत्त्वका रूप निर्धारण गरेका छन् (मल्ल, २०५२, पृ. ७-८) । लोकगीतका तत्त्वलाई मुख्य र सहायक गरी दुई भागमा छुट्याएकी छन् । ती तत्त्वहरू यस प्रकारका छन् : मुख्य तत्त्व, सन्देश, भाषा, छन्द, अलङ्कार, लय, चरन, थेंगो, सहायक तत्त्व : नृत्य वाद्य आदि कृष्णप्रसाद पराजुली (२०५७, पृ. ७६) ले लोकगीतका संरचना लय, गेयता, कथनपद्धति, भाषा र भावनालाई प्रमुख तत्त्व र नृत्य र वाद्यलाई सहायक तत्त्व मानेका छन् भने चूडामणि बन्धु (२०५८ पृ. ११५-११९) ले लोकगीतका तत्त्वलाई लोकगीतको संरचना भन्दै कथ्य भाषा, चरन वा पद, स्थाई र अन्तरा, रहनी र बथन, लय र भाकालाई प्रमुख तत्त्व र नृत्य र वाद्यलाई सहायक तत्त्व भनी चर्चा गरेका छन् । मोतीलाल पराजुली (२०६० पृ. २१-२५) ले लोकगीतका कथ्य, विषयवस्तु वा भाव, भाषा, स्थाई अन्तरा र थेंगो, लय वा भाका, सञ्जीत गरी पाँच तत्त्वको चर्चा गरेका छन् । कुसुकुमार न्यौपाने (२०६६ पृ. ५-८) ले भने संरचना कथ्य विषय, भाषाशैली, स्थाई अन्तरा र थेंगो तथा लयलाई लोकगीतका तत्त्व मानेका छन् ।

लोकगीतको संरचनामा कथ्य, भाषा, चरण वा पद, स्थायी र अन्तरा, रहनी र कथन, लय र भाका यसका अतिरिक्त नृत्य र वाद्यलाई पनि लोकगीतका गौण तत्त्वको रूपमा उल्लेख गर्दै अनिवार्य तत्त्व संगीतलाई नै मानेका छन् (बन्धु, २०५८ पृ. ११५-११९) । लोकगीतको संरचनामा तत्त्वहरूको मुख्य भूमिका उल्लेख गर्दै लोकगीतका अनिवार्य तत्त्वमा विषयवस्तु, भाषा, भाव, सन्देश, लय र भाका, स्थायी र अन्तरा पर्छ भने रहनी वा थेंगो, नृत्य, बाजा वैकल्पिक तत्त्वका रूपमा रहेको छ (पराजुली र गिरी, २०६८, पृ. २९-३२) । लोकगीतको संरचना निर्माणमा हुने घटकहरूले लोकगीतको स्वरूप पूर्ण, स्वायत्त र गतिशील बनेको हुन्छ । मोहनराज शर्मा र खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल्का अनुसार लोकगीतका तत्त्वहरूमा भाव वा विचार, उद्देश्य, भाषा र शैलीको अनिवार्यता हुन्छ (शर्मा र लुइटेल्, २०६३, पृ. ७५-७६) तिनै तत्त्वहरूलाई सङ्क्षेपमा तल उल्लेख गरिएका छन् :

भाव वा विचार

भाव वा विचारलाई सिर्जनात्मक कृतिको विषयवस्तु, मूलकथ्य वा अन्तर्वस्तु पनि भनिन्छ । लोकगीतमा लोकभावना र लोकविचारको अभिव्यक्ति गरिएको हुन्छ । यसमा लोकसमुदायको व्यापक अनुभवमा आधारित दुःख-सुख, हर्ष-विस्मात, प्रेम-पीडा, आँसु-हाँसो, मिलन-वियोग-वेदना, विजय-पराजय, उन्नति-अवनति, अँध्यारो-उज्यालो आदिको सरल, सहज, स्वाभाविक र प्रभावकारी उद्गार व्यक्त भएको हुन्छ । लोकगीतमा लोकको व्यवहार, विश्वास र परम्पराले विशिष्ट अभिव्यक्ति पाएको हुन्छ । लोकगीतमा एउटै मूलभावको विस्तार सशक्त ढङ्गमा गरिएको हुन्छ । कुनै एक भाव वा विचारका अभावमा लोकगीतले मूर्त रूप नलिने हुँदा यसलाई एउटा अनिवार्य तत्त्व मानिन्छ (शर्मा र लुइटेल्, २०६३, पृ. ७५) । लोकगीतमा प्रस्तुत विषयले लोकसभ्यता र लोकसंस्कृतिको प्रभावकारी दिग्दर्शन प्रस्तुत गरिएको हुन्छ । यो सभ्य एवं साक्षर समाजबाट टाढा रहेको जनसमुदायको भावाविव्यक्ति भएकाले यसमा भाव वा विचारले स्थान पाएको हुँदैन ।

उद्देश्य

लोकगीतको प्रयोजन नै उद्देश्य हो । लोकगीतको सिर्जना निरुद्देश्य नगरिने हुँदा प्रत्येक लोकगीतको केही न केही उद्देश्य अवश्य हुन्छ । उद्देश्यविनाको लोकगीत निरर्थक ठहरिने हुँदा एउटा तत्त्वका रूपमा यसको महत्त्वपूर्ण स्थान रहेको छ । अधिकांश लोकगीतमा उद्देश्य प्रत्यक्ष रूपमा रहे तापनि कतिपय लोकगीतमा यो परोक्ष पनि हुन्छ । परोक्ष उद्देश्य गीतमै अन्तर्निहित भएर रहेको पाइन्छ । लोकगीतहरू उपदेश दिने उद्देश्यले रचिएका छन् । त्यसैले लोकगीतको प्रयोजन शिक्षा दिने र ज्ञान बढाउने रहेको छ । मनोरञ्जन प्रदान गर्ने उद्देश्यबाट पनि लोकगीतहरू रचिएका हुन्छन् । लोकगीतमा सामाजिक जीवनको वास्तविक भोगाइ अभिव्यञ्जित भएको पाइन्छ । नेपाली लोकगीत यिनैमध्ये कुनै एक उद्देश्य पूरा गर्ने खालका हुन्छन् । उद्देश्यको अभावमा लोकगीत निष्फल बन्ने हुँदा यसलाई अनिवार्य तत्त्व मानिन्छ (शर्मा र लुइटेल्, २०६३, पृ. ७५-७६) । कतिपय नेपाली लोकगीतहरू मनोरञ्जनकासाथै यथार्थको प्रकटिकरण गर्ने उद्देश्यले पनि रचिएका छन् । त्यसैले उद्देश्यको अभावमा लोकगीत निष्फल सिर्जना बन्ने हुँदा यसलाई अनिवार्य तत्त्व मानिन्छ ।

लोकगीतको प्रस्तुति विभिन्न सन्दर्भ सापेक्ष हुने भएकाले उक्त प्रस्तुति सन्दर्भसँग लोकगीतको उद्देश्यले प्रत्यक्ष सम्बन्ध राखेको हुन्छ । श्रममूलक लोकगीतले विभिन्न श्रमद्वारा लागेको थकानलाई कम गराउने उद्देश्य लिएको हुन्छ । मायापिरतीका गीतहरू गाउने क्रममा प्रेमी-प्रेमिकाले आफ्ना मनका वरहरू पोखेर मन हलुक्को पार्ने उद्देश्य लिएका हुन्छन् । लोकगीत गाउनुको मुख्य उद्देश्य तीनओटा हुनसक्छन् । ग्रामीण जीवनमा मनोरञ्जनका कुनै साधन हुँदैनन् । त्यहाँ मनोरञ्जन गर्ने गराउने हेतुले बेलाबखत दोहोरी तथा एकल गीत गायनको कार्यक्रमहरू आयोजना गरिन्छ । यसरी आयोजना गरिएको कार्यक्रममा वृद्धवृद्धा, युवायुवती, केटाकेटी सबै लालयित भएर त्यहाँ उपस्थित भई भरपुर मनोरञ्जन प्राप्त गर्दछन् । गीतको मर्म र भाव बुझेर कहिले बरबर्ती आँसु भाँछन् त कहिले खुशीले गद्गद भएर खित्का छाडी हाँसेर जान्छन् । यसरी विभिन्न प्रकारका लोकगीतहरू गाउने क्रममा गायक गायिकाहरू आफ्ना मनका बरहरू पोखेर मन हलुको पार्छन् भने श्रोताहरू अझ खुशी र हर्षले भावुक पनि बन्छन् । वातावरणलाई उत्साहमय बनाएर मानव हृदयलाई स्पर्श गर्ने प्रकृतिका गीतहरूमा रसको साधारणीकरण भई श्रोताहरू आफ्नै जीवनमा घटित घटना सम्झन पुग्छन् । यसरी सम्पूर्ण लोकमानसलाई मनोरञ्जन प्रदान गर्नु लोकगीतको उद्देश्य हो । विभिन्न अनुशासन सिकाउनु, जवानीको जोसमा मर्यादा नाघी काम नगर्नु, मर्यादा नाघी नबोल्नु, लेखन पढ्न सिकुनु, होसियारी अपनाएर कर्तव्यपथमा अगाडि बढ्नु जस्ता उपदेशमूलक सन्देश दिनु लोकगीतका उद्देश्य हुन् । आफ्ना दाजुभाइ, चेलीबेटीहरूमा अर्ति, उपदेश प्रदान गर्ने उपदेशमूलक गीतहरू लोकगीतमा रहेका हुन्छन् । यीनीहरूका उद्देश्य समाजका युवायुवती, बालबालिकाहरूमा जनचेतना फैलाउँदै मनोरञ्जन प्रदान गर्नु हो । ऐतिहासिक घटना, पौराणिक कथा, वर्तमान परिवेशमा आधारित कथावस्तुलाई समेतलाई समेत लोकगीतले प्रस्तुत गरेका हुन्छन् । यिनीहरूको उद्देश्य मनोरञ्जन प्रदान गर्नु नै हो । यसरी नैतिक शिक्षा दिनु, नीति, उपदेश, ज्ञान प्रदान गर्नु, मनोरञ्जन प्रदान गर्नु खोटाङ जिल्लामा प्रचलित पर्वगीतहरूको उद्देश्य रहेका छन् ।

लय र भाका

लय लोकगीतको अर्को प्रमुख र अनिवार्य तत्त्व हो । लोकगीत कुनै न कुनै लोकलयमा नै हुन्छ । लोकगीतको लयलाई लोकलय र लोकभाका पनि भनिन्छ । लोकलयले भाव वा कथ्यलाई सहजसम्प्रेषण तुल्याउँछ । भावनात्मक गहिराइमा पुऱ्याएर रागात्मक साहचर्य प्रदान गर्ने काम पनि लयले नै गर्छ (पराजुली, २०५७, पृ.७७) । भाव वा कथ्य लोकानुकूल हुँदा त्यो लोकगीत हुँदैन । त्यस्तो भाव वा कथ्य वा लोककथ्यलाई लोकलयमा ढालेपछि भने त्यो लोकगीतमा रूपान्तरण हुन्छ । लोकगीतमा जुन रूपमा लय स्थापित हुन्छ । त्यसले निजी रूप प्रदान गरेर स्वर-सङ्गीतको मुहुनीलाग्दो स्थितिमा पुऱ्याउँछ । वरको लच्काइद्वारा गायकका आवेग-संवेगलाई सम्प्रेषित गर्ने काम लयद्वारा नै हुन्छ (पराजुली, २०५७, पृ.७७) । कथ्य वा भावलाई भाषामा व्यक्त गरिन्छ भने त्यो भाषा लयबद्ध हुनै पर्छ । पर्वगीतका अनेक लय छन् । तीज, भैलो, देउसी, भजन आदिका लय भन् फरक-फरक छन् । यसबाट पर्वगीतमा लयगत विविधता रहेको प्रस्ट हुन्छ । लोकलयसँगै जोडिएर आउने अर्को शब्द भाका वा लोकभाका हो । लोकजीवनमा गीत गाउने खास तौरतरिका वा शैली नै भाका हो (बन्धु, २०५८, पृ.११७) । भाषैपिच्छे, ठावैपिच्छे यस्ता भाका फरक हुन सक्छन् । एउटै भाषाका लोकगीतमा पनि फरक ठाउँमा फरक-फरक भाका हुन सक्छन् । यस दृष्टिले भाका भनेको लयको सूक्ष्म र स्थानीय वा क्षेत्रगत भेद हो । भाकाले पर्वगीतलाई अझ विशिष्ट तुल्याउँछ । लोकलयजस्तै भाकामा पनि विविधता रहेको पाइन्छ ।

थायी, अन्तरा र थेगो

लोकगीतको मुख्य कथन भएर सुरुमा दोहोरिएर पुनः आउने पक्ति वा पङ्क्तिपुञ्जलाई स्थायी (टेक) भनिन्छ । गीतको बोल भनेको पनि यही हो । लोकगीतको स्थायी दुई पङ्क्तिको भए पहिलोलाई फेद र दोस्रोलाई टुप्पो भन्ने गरिन्छ । कालीभक्त पन्तले यही स्थायीलाई गीतको बोल, बथन वा टुवा भनिन्छ भनेका छन् (पन्त, २०३३, पृ.९१) भने चूडामणि बन्धुले रिटक, दुआ, छोपुवा र टेको भनेका छन् (बन्धु, २०५८, पृ.११६) । ध्रुवपद भनेको पनि यही हो । वास्तवमा स्थायी कुनै एक पद नभएर लोकगीतको आरम्भमा र बिचबिचमा पटक-पटक र अन्तमा समेत दोहोरिएर आउँछ । यो लोकगीतको मूल कथ्य भावको संवाहक हो र यसपछि आउने पङ्क्ति वा पङ्क्तिपुञ्ज (अन्तरा) ले यही स्थायीको भावको विस्तार र परिपाक गर्ने कार्य गर्दछन् । खुट्टामा नेल परे पर्ला, झ्याउरेमा ननाची छाडिदँ... यो एउटा स्थायी हो (लामिछाने २०७७, पृ. १३९) । स्थायीमा व्यक्त भावको विस्तार र परिपाक गर्न आउने थप अंश वा अरू पङ्क्तिपुञ्जलाई अन्तरा भनिन्छ । अन्तरा भनेकै बिचको भन्ने हो ।

यसलाई गेडा वा चरण पनि भनिन्छ । यसले स्थायीको भाव विस्तार गर्छ, भावको परिपाक पनि गर्छ । अन्तरालाई स्थायीले सम्पुटित गरिन्छ, छेकिन्छ । अधिकांश लोकगीतमा स्थायी र अन्तरा दुवै हुन्छन् तर दुवै हुनु अनिवार्य हुँदैन । कतिपय लोकगीतमा स्थायी हुँदैन र अन्तराले मात्र लोकगीत बनेको हुन्छ । पर्वगीतमा अन्तरा मात्र हुन्छ । अन्तराको यति नै हुन्छ भन्न सकिदैन । आवश्यकताअनुसार घटबढी हुन सक्छ । प्रस्तोता वा गायकले भन्न खोजेको कथ्य वा भावले अन्तरामा विस्तार र पूर्णता पाउँछ । अन्तराको पहिलो र दोस्रो दुवै पङ्क्तिको विषय र अर्थमा मेल भए सम्बद्ध चरण र मेल नभए असम्बद्ध चरण भनिन्छ (लामिछाने, २०७७, पृ. १३९) ।

गेयता अभिवृद्धिका लागि लोकगीतमा पटक पटक दोहोरिने वर्ण, पद, पदावलीलाई त्यस लोकगीतको थेंगो वा स्तोभ भनिन्छ । हनी र बथन भनेको सक्छन् तर ती निरर्थक हुँदैनन् । तिनले लोकगीतलाई अभि गेयात्मक बनाउन सक्छन् तर विस्थापन गर्नमा मद्दत पुऱ्याइरहेका हुन्छन् । विभिन्न चाडपर्वको अवसरमा गीत गाउँदा दोहोरिने शब्दहरू ए. भन. रे. हेरौंला. देउसी. भैलेनी. हौ. वारी. गाउँ. रमाइलो आदि नेपाली पर्वगीतमा आइरहने यस्तै शब्द हुन् । यिनले नेपाली पर्वगीतको लयलाई बढाउनमा सघाउ पुऱ्याएको पाइन्छ ।

भाषाशैली

साहित्य एवं लोकसाहित्यको माध्यम भाषा लोकगीतको पनि माध्यम हो । लोकगीतमा लोकभाषाको प्रयोग गरिन्छ । त्यसैले यसमा भर्रा शब्द, स्थानीय शब्द र सरल शब्दहरूको बढी प्रयोग हुन्छ । सरल र सहज शब्दावलीको प्रयोग यसको विशेषता हो । यसको भाषा अलङ्कृत तथा बढी काव्यात्मक नभई सादा प्रकारको हुन्छ । यसमा जनमान्यताको भाषा प्रयुक्त भए पनि त्यो प्रभावकारी र आकर्षक हुन्छ । भाषा लोकगीतको अपरिहार्य माध्यम र भावलाई साकार पार्ने साधन भएकाले यसलाई लोकगीतको अनिवार्य तत्त्व मानिन्छ । यस तत्त्वअन्तर्गत शब्द प्रयोग, वाक्यविन्यास, विम्ब, प्रतिक, लय, अलङ्कार, छन्द, अर्थ आदिको योजना तथा विधान पर्छन् (शर्मा र लुइटेल्, २०६३, पृ. ७६) । लोकगीतको अभिव्यक्ति गर्ने ढङ्गलाई शैली भनिन्छ । यसमा अधिकांशः लोकशैलीको प्रयोग पाइन्छ । लोकको सहजतालाई लोकगीतको शैलीले छर्लङ्ग पार्छ । शैलीका कारण एउटा लोकगीत अर्को लोकगीतबाट भिन्न हुने र आफ्नो पहिचान देखाउन सक्छ । यो साधारण शैली लोकजीवन र लाकअभिव्यक्तिकै लोकप्रिय शैलीमा देखिन्छ । यसमा उच्च र मध्यम शैलीको प्रयोग नभई साधारण शैलीको प्रयोग गरिन्छ । लोकगीत सरल र सहज शैलीमा आधारित ढङ्गले अविरल बगिरहन्छ । लोकगीतमा भावपूर्ण शैलीको प्रयोग गरिन्छ । शैली भावलाई भाषामा अभिव्यक्त गर्ने प्रकार विशेष भएकाले यसलाई लोकगीतको अनिवार्य तत्त्व मानिन्छ । यस तत्त्वअन्तर्गत सङ्गठनात्मक ढाँचा, चयन, अग्रभूभिकरण, भाषिक विविधता तथा अभिव्यक्तिगत ढाँचा आदि पर्छन् (शर्मा र लुइटेल्, २०६३, पृ. ७६-७७) । लोकगीतमा ऐच्छिक रूपले पात्र, घटना र परिवेश आदि तत्त्वहरूको पनि प्रयोग भएको पाइन्छ । यो प्रतिकात्मक संरचना भएकाले यसमा ऐच्छिक तत्त्वहरूको गौण उपयोग हुन्छ संगीतात्मकता लोकगीतको महत्त्वपूर्ण विशेषता हो तर संगीत लोकवार्ताको भाषिक माध्यम नभएर अभाषिक माध्यम हो । लोकगीतमा भाव वा विचार, उद्देश्य, भाषा र शैलीजस्ता अनिवार्य तत्त्वहरूको उपस्थिति हुन्छन् । यसैका आधारमा खोटाङ जिल्लामा प्रचलित पर्वगीतको सैद्धान्तिक अध्ययनको अवधारणा प्रस्तुत गरिएको छ ।

खोटाङ जिल्लामा प्रचलित पर्वगीतहरू

नेपाल बहुजातीय, बहुधार्मिक राष्ट्र हो । आ-आफ्नो धर्म, संस्कारअनुसार नेपालीहरू विभिन्न चाडपर्व मनाउने गर्दछन् । यसरी चाडपर्व मनाउँदा, जात्रा, मेला भर्दा गीतका स्वर, लहरीहरू घन्किन थाल्छन् । खोटाङ जिल्लामा पनि गाइने मुख्य पर्वगीतहरू तिज, मालसिरी, भैलो, देउसी, चण्डी, हुर्राजस्ता चाडपर्वमा गाइने गीतलाई पर्वगीत भनिन्छ : जस्तै,

क) तिज गीत

तिज हिन्दु नारीहरूको रमाइलो पर्व हो । यस पर्वमा महिलाहरू व्रत बस्ने गर्छन् । आफ्नो व्रतको सफलता अनि जीवनका सुखःदुःख साट्टै संगीहरूसँग बसेर महिलाहरू गीत गाउने गर्दछन् । यसरी तिजको अवसरमा गाइने गीतलाई तिज गीत भनिन्छ । तिज गीत महिलाहरूले घरका दुःख, पीडा, माइतीको सम्भना अनि पतिको दीर्घायुको कामना गर्न गाउने गीत पनि हो । हिन्दु धर्ममा वर्णित महादेव, पार्वतीको कथाअनुसार पार्वतीले निराहार व्रत गरी महादेव पति पाएको उल्लेख छ । त्यस कथालाई आधार बनाएर हिन्दु नारीहरूले तिज पर्व मनाउने र रमाइलो गर्न गीत गाउने चलन छ यसर्थ तिज गीत एउटा पर्व गीत हो : जस्तै,

तिज आयो भनेर सबै जान्छन् माइत
आफ्नो माइती मुलानपारि छैन साइत बरिलै छैन साइत
यो रमाइलो बेलामा जानुपर्ने मेलामा
मै चेलीको आँसु खस्यो दैलो ठेलामा बरिलै
आँसु खस्यो दैलो ठेलामा साहुले गरेर
माइती गए नौ डाँडा काटी
सम्भ्रल्याउँदा रुन्छ मेरो मनै फाटी बरिलै
मनै फाटी दोष छन अभावलाई न त दाजुभाइलाई
दोष पनि रिन पनि वैरी मोरालाई बरीलै वैरी मोरालाई
सासुको पीडा बुहारी ल्याए सुख होला भनेको
आफ्नै छोरो बुहारीको पेवा बनेको बिहानै उठी
दैलोपोतो गरेर आफैँ गई ल्याउनुपर्छ पानी भरेर
संगी हो आफैँ गई ल्याउनुपर्छ पानी भरेर
घाम माथि आइसके एकलैले केके गर्ने हो
खाजा पाक्यो उठ दुलै भन्न पर्ने भो लाली पाउडर घसेर
लुगा मात्रै फेरेर बिहानभरि बिताउने ऐना हेरेर
हामीलाई त सिंगारपटार नानाभाँती चाहिएन
नक्कल गर्ने बुहारीको काम पाइएन
कुराले त हामीसित खेल्छन् जुहारी
दुनियाँमा नभएकी पाएँ बुहारी
(स्रोत : शान्ता नेपाल, खोटाङ)

ख) मालसिरी

हिन्दुहरूको महान् पर्व वडादशैमा मंगल धूनका साथ देवी भगवतीको आरधना गर्दै गाइने गीतलाई मालसिरी भनिन्छ। मालसिरी पनि एउटा पर्व गीत हो। मालसिरी वडादशै भरि दशैँघर शक्तिपीठहरूमा गाइने गरिन्छ : जस्तै,
जय दुर्गे माता ! जय दुर्गे भवानी जय जय कृपानिधानी
जय दुर्गे माता शिरमा मुकुट र कानमा कुण्डल
चन्दनकी छाया छन् मुख मण्डल
तिमी हौ हामी दुःख हारिणी जय दुर्गे माता !
आराधना गर्छु सदा माईको श्रद्धा राख्नु माइ !
भक्तिमाहाम्रा लाज छन् तिम्रा अधिनमा जय दुर्गे माता !
दुष्टहरूलाई नष्ट गराई अपरम्पार जगाई देऊ वरदान
माई जगलाई जय दुर्गे माता ! जय जय दुर्गे भवानी
स्रोत : टंकबहादुर निरौला, खोटाङ)

ग) भैलो गीत

दिपावलीको तेस्रो दिन अर्थात् लक्ष्मी पूजाको दिन युवायुवती, केटाकेटीहरू घरघरमा गएर भैलो खेल्छन्। कार्तिक कृष्ण औंसीका दिन दिपावली पश्चात भैलो वा भैली खेल्ने चलन छ। भैलो पनि पर्वगीतअन्तर्गत पर्दछ। भैलो शब्दको अर्थ भलो भन्ने हुन्छ। तिहारमा घरघरमा गई भैलो गाइने र भलो चिताउने, आशिक दिने गरिन्छ : जस्तै,
हे औंसीवार : गाईतिहार - भैलो
भैलिनो आइन् आँगन गुन्यौ चोलो मागन हे औंसीवार , गाईतिहार - भैलो
जसले दिन्छ मानु उसको सुनको छानु
जसले दिन्छ पाथी उसको सुनको छाती
छानाभरी धिरौंला के के दिन्छन् हेरौंला हे औंसीवार , गाईतिहार भैलो
हामी त्यसै आएनौ बलि राजाले पठाए हे औंसीवार , गाईतिहार भैलो

यो घरकी आमै कस्ती छन् ? पूर्णको चन्द जस्ती छन् हे औंसीवार , गाईतिहार भैलो
यो घरको चाला कस्तो छ राजाको चलन जस्तो छ हे औंसीवार , गाईतिहार भैलो
हे दुङ्गा छोए - भैली रे
ए सुनै होओस् - भैली रे
ए माटो छोए - भैली रे
ए अन्न होओस - भैली रे
ए यसपाली आउँदा खरको छानो - भैली रे
ए आगौं आउँदा सनको छानो - भैली रे
ए यसै घरमा - भैली रे
लक्ष्मीले - भैली रे
ए बासै गरुन - भैली रे
ए भैलीनीको - भैली रे
ए आशिष सै लागोस - भैली रे
तिहारको देउसी र भैलो नरिसाउनु गरियो रमाइलो
रमाइलो गर्ने हो नाचेर विदा दिनोस मुसुक्क हाँसेर हरियो गोबरले लिपेको लक्ष्मीपूजा गरेको
ए औंसी वारै गाईतिहार - भैलो (स्रोत : मिरा राई ,खोटाङ)

घ) देउसी गीत

देउसी तिहारमा हलतिहार तथा भाइटीकाका दिन बेलुकी घर-आँगनमा गएर सुख-समृद्धिको कामना गर्दै गाइने सामूहिक गीत हो । यो गीत भैलो गीतकै हाराहारी अभिन्न भएर युगौंदेखि नेपाली जीवनमा प्रसिद्ध पर्वगीतका रूपमा चलिआएको छ । देउसी शब्दको व्युत्पत्ति देव आशिषबाट भएको मानिन्छ जसको अर्थ हुन्छ । देउसी खेल्नेहरूले दिइएको आशिष देवताले दिइए बराबर हुन्छ । हिन्दुहरूको महान् पर्व दिपावली तथा तिहारको अवसरमा देउसी गीत गाइने भएकाले देउसी पनि एउटा पर्व गीत नै हो ।

ए भनभन भाइ हो - देउसी रे
ए स्वर मिलाईकन भन - देउसी रे
ए झिलिझिलि झिलिझिलि - देउसी रे
ए बत्तीको झिलिझिलि - देउसी रे
ए फूलको झिलिझिलि - देउसी रे
ए वर्ष दिनको - देउसी रे
ए चाड तिहार - देउसी रे
ए रातो माटो - देउसी रे
ए चिप्लो बाटो - देउसी रे
ए बालि राजाको - देउसी रे
ए हुकुम हुँदा - देउसी रे
ए लड्दैपड्दै - देउसी रे
ए घुँडा टेक्दै - देउसी रे
ए आएका हामी - देउसी रे
ए केराको खम्बा - देउसी रे
ए दश भाइ जम्मा - देउसी रे
यो रमाइलो तिहारको बेलामा देउसी खेल्छौं हजुरको घरमा
कानेखुसी गर्नु भो धेरै बेर दान दिन भयो की अलि बेर
मखमली राख्नु की उनेर दान ल्याए जोर बत्ती बालेर
देउसी भाइ हो आषिस दिएर दान उठाऊ छमछमै नाचेर
ए यसै घरमा - देउसी रे
लक्ष्मीले - देउसी रे
ए बासै गरुन - देउसी रे
भोटको नुन - देउसी रे

ल्हासाको सुन - देउसी रे
घर भरि होऊन - देउसी रे
दुङ्गा छोए - देउसी रे
सुनै होओस् - देउसी रे
माटो छोए - देउसी रे
अन्न होओस् - देउसी रे
आषिस दिन - देउसी रे
यतिकै जानै - देउसी रे
नमरी बाँचै - देउसी रे
कालले साँचे - देउसी रे
आघौँ साल - देउसी रे
फेरि आउँला - देउसी रे
देउसीहरूको आशिष लागोस् हजुरले चिताको सब पुगोस् ।
वर्ष दिनको यो ठुलो चाडमा देउसी खेल्यौँ हजुरको आँगनमा ।
फेरी अर्को तिहारमा आउँला यसै गरि देउसी खेलौँला ।
विदा पाउँ है हजुरको घरबाट अर्को घरमा जानु छ भटपट ।
(स्रोत: श्यामबहादुर दमाई, खोटाङ)

ड) चण्डीनाच गीत

चण्डी नाच नेपालको राई जातिहरूको महान् चाडको रूपमा बैशाखे पूर्णिमा र मंसिरे धान्य पूर्णिमामा नाचिने नाच तथा गीत हो । विशेष गरेर नेपालको पूर्वी भेगमा राई जातिहरूले गाईने नाचिने पर्वलाई चण्डीनाच भनिन्छ । यो नाच परापूर्व कालदेखि नै राईहरूको महान् चाडको रूपमा मानिदै आईरहेको पाईन्छ : जस्तै,
सोई ढोले सोई अर्को ढोले खोई !
को मर्दो बाँस डोलि को जिउँदो
सुनकाटि तोला तै सुनु होला !
को मर्दो बाँचदो नि को जिउँदो
काँहाडे याडले रुक झ्याम्मै !
माया गर्दा नि या सम्मै
नौमति बाजा ओउ माईती राजा !
मायाले गर्दा नि या सम्मै
सोईढोले सोई अर्को ढोले खोई !
सिणकौलि सेउलि गाढेर है
सनिसरे माईलाई भाकेर !
पुर्खाको रिति साकेला पर्व
मनाउ है छमछमि नाचेर ।
(स्रोत : युवराज राई, खोटाङ)

(च) मगरको हुर्रा गीत

हुर्रा नाच नेपालको मगर जातिले नाच्ने गाउने नाच हो । यो नाच तथा गीत प्राय पूर्वी भेगहरूमा तिहारको अवसरमा नाच्ने गाउने गरेको पाईन्छ । यो हुर्रा गीत मगर जातिहरूको महान् चाडको रूपमा मान्ने चलन परापूर्वकालदेखि नै चलिआएको पाईन्छ : जस्तै,
पारि गाउँमा हौ, वारि गाउँमा
घामै लाग्यो घमाईलो देशै रमाईलो !
भेटैमा यो हौ, तिम्रो र हाम्रो
गरौ न रमाईलो देशै रमाईलो !
दुवैबाट हौ, मालगेडि आयो
कुन दिन भेट भयो देशै रमाईलो !

जैको दिनमा हौ, रमाईलो क्षणमा
जोगैले भेट भयो देशै रमाईलो !
(स्रोत : धनबहादुर बुढामगर, खोटाङ)

निष्कर्ष

खोटाङ जिल्लामा चाडपर्वको अवसरहरूमा विभिन्न किसिमका पर्वगीतहरू गाईन्छन् । पर्वसम्बन्धी गीतहरू गाएर आफ्नो अनि यस जिल्लाको परिचय दिन खोजेका हुन्छन् । यस क्षेत्रको भू-धरातल कतै समथर कतै उच्च समस्थली कतै भञ्ज्याङ तथा कतै भिरालो परेको जमिन देख्न पाईन्छ । जसरी यस क्षेत्रको भू-बनावट विषमतामा आधारित रहेको छ, त्यसै गरी यहाँ गाइने पर्वगीतहरूमा पनि विभिन्नता र अनेकता पाईन्छ । सबैखाले लोकगीतले अनेकता र विविधता देखाए तापनि त्यसको समष्टि रूप भनेको लोकगीत नै रहेको पुष्टि हुन्छ । खोटाङका बासिन्दाहरू अनेक जातजाति भए तापनि सबैले नेपाली पर्वगीतहरूलाई नै मन पराएर गाउने तथा सुन्ने गरेको पाईन्छ । आफ्ना मनका भावना एवम् तर्क बितर्कहरू लोकगीत मार्फत प्रकट गरिएको पाईन्छ । शिक्षित मात्र नभएर अशिक्षित समेतले सहज रूपमा बुझ्न र आस्वादन गर्न सक्ने भएकाले यो सबै माझ प्रिय देखिन्छ ।

विभिन्न ऐतिहासिक र सामाजिक महत्त्व बोकेको खोटाङ जिल्लामा बसोबास गर्ने विविध जातजाति, भाषाभाषी र धर्म सम्प्रदायका मानिसहरू विभिन्न पर्वहरूको अवसरमा लोकगीतहरू गाएर आ-आफ्नो कला र संस्कृतिको संरक्षणमा दिएको योगदान प्रशंसनीय छ । यो महान्कार्यमा आफूलाई लगाउने वर्तमान समयका लोकगायकहरूबाट प्रभाव ग्रहण गर्दै आफूलाई परिवर्तन र आधुनिकताका नाममा बाह्य कला र संस्कृतिको अन्धाधुन्ध अनुकरण गर्नु भन्दा नेपाली कला र संस्कृतिको जगेर्ना गर्ने अभियानमा लाग्नु यस क्षेत्रका हरेक जनसमुदायको कर्तव्य ठहर्छ । तसर्थ यिनै संरक्षण र संवर्द्धनमा जोड दिँदै हाम्रा पुर्खाहरूले हामीलाई प्रदान गरेको नासो हाम्रा भावी पिँढीहरूलाई सुम्पनु हामी सबैको दायित्व हुन आउँछ ।

लोकगीत लोकमा प्रचलित परम्परामा आधारित पुस्ता पुस्तामा हस्तान्तरण हुँदै आएको गीत हो । यसको विषयवस्तु, शैली र प्रस्तुतीकरणमा परम्परागत विशेषता पाइन्छ । यो मौखिक परम्परामा हुकँदै आएको हुन्छ यसको रचनाकार तथा रचनाकाल अज्ञात रहेको हुन्छ । यो कुनै वैयक्तिक सम्पत्ति नभई सामाजिक सम्पत्ति हुन्छ । रचनाकार भए तापनि गौण हुन्छ र लोकको स्वामित्व कायम हुन्छ ।

लोकगीत चाडपर्वदेखि लिएर विभिन्न अवसरमा गाउने चलन रहिआएको छ । शिक्षित तथा अशिक्षित जो सुकैले गाउने लोकगीतको आफ्नै मौखिक परम्पराले सरल, सरस तथा सहज शब्द चयनले सबैलाई मनोरञ्जन प्रदान गरिरहेको हुन्छ । वास्तवमा लोकगीत लोकजीवनमा आधारित विभिन्न क्रियाकलापसँग सम्बन्धित लोकभावना अभिव्यक्त हुने भएकोले नै यसलाई लोकगीत भनिएको हो । लोकगीत अन्य गीत भन्दा फरक, सर्वप्रिय, बोधगम्य र मनोरञ्जन प्रदान हुन्छ । लोकगीतहरू विभिन्न छन्द र भाकामा गाइनुका साथै यसलाई छन्दविहिन रूपमा पनि गाइने गरिन्छ । विभिन्न जात, जाति र सम्प्रदायमा विभिन्न किसिमले पर्वगीत गाउने गरिन्छ ।

सन्दर्भ सामग्रीसूची

- उपाध्याय एस.के., (२०४७) "नेपाली लोकगीत सङ्ग्रह" काठमाडौँ एस.के.ब्रदर्स ।
 उपाध्याय, कृष्णदेव, (१९८०) "लोकसाहित्य की भूमिका," इलाहाबाद साहित्य भवन प्रा.लि. ।
 उप्रेती, कुन्दनलाल (सन् २०००) लोकसाहित्य के प्रतिमान, तेस्रो संस्क. अलीगढ भारत प्रकाशन ।
 जोशी, सत्यमोहन, (२०१४) "नेपाली लोकगीत एक अध्ययन," ललितपुर : साहित्य सदन ।
 तिमल्सिना मोहनप्रसाद, (२०५५) "नेपाली साहित्यका ऐतिहासिक मोडहरू" त्रिभुवन विश्वविद्यालय अनुसन्धान प्रतिवेदन ।
 बन्धु चुडामणि नेपाली लोकसाहित्य (२०५८) एकता काठमाडौँ ।
 मल्ल सावित्री (२०५२) पाल्पाका लोकगीतको अध्ययन र विश्लेषण पाल्पा कक्षपति प्रकाशन ।
 नेपाली साहित्य कोश (२०५५), नेपाली लोकसंस्कृति र साहित्य, काठमाडौँ : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।
 पराजुली, ठाकुर (२०५६) नेपाली साहित्यको परिक्रमा, दोस्रो संस्क. काठमाडौँ साभा प्रकाशन ।
 पराजुली कृष्णप्रसाद (२०५७) नेपाली लोकगीतको आलोक काठमाडौँ विणा प्रकाशन ।
 लामिछाने कपिलदेव (२०७७) लोकसाहित्य सिद्धान्त नेपाल प्रज्ञापीठान ।
 शर्मा मोहनराज र खगेन्द्रप्रसाद लुइटेले (२०६३) लोकवाताविज्ञान र लोकसाहित्य, काठमाडौँ : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।